

T Á R C Z A.

Milotai Nyilas István.

Született Milotán Szatmármegyében.

1596. márcz. 24. Subscribált Debreczenben.

1598-ban és 1599 első felében collaborator volt a debreczeni ref. főiskolában.

1599-ben a második félévben főiskolai senior volt Debreczenben.

1601. okt. 4. Subscribált Heidelbergben. Lásd Weszpr. Biogr. Medic. IV. 367., és Toepke II. 210. lap, 125. sorszám.

1603. jul. 20. Debreczenben főiskolai tanár lett. Lásd a debreczeni ref. főiskola Subscriptionale Protocolumát.

1604-ben még Debreczenben tanár.

1605. jun. 5. mint kállói pap a károlyi zsinatban felszenteltetett. Lásd Debreczeni Prot. Lap 1883. év, 21. lapon.

1607. márcz. 12-dikén Kállóból Szatmárra ment papnak.

1609. febr. 9-én emlékezik róla legelőször a szatmári egyház jegyzőkönyve.

1611-ben mint szatmári pap, esperesnek választatott.

1614. január 19-én püspök lett.

1618. jun. 24. mint szatmári lelkész letette a püspöki hivatalt, és Gyula-Fehérvárra költözött, mert Bethlen Gábor fejedelem elvitte a maga udvari papjának.

1621. aug. 23. Kelt az Agendájának előszava Gyula-Fehérváron. Ez az Agenda ugyanezen évben ki is lett nyomtatva Kolozsváron. Lásd Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár I. 515. sorszám.

Milotai Nyilas István, az ő Agendájának előszavában ezt mondja a többek között: »Ime én, az én Krisztus Jézusomnak alázatos szegény szolgálója, azt a szolgálatnak Formáját, melyet Debreczennek keresztyén városában negyedfél esztendeig tanuló Deák koromban, egy esztendeig s néhány hónapig Skola Mester koromban láttam s hallottam, és ama bődög emlékü nagy Apostoli Emberektől Hodosi Lukácstól, és Sárközi Jánostól tanultam, — és a Kállai Éklézsiában három esztendeig, — a Szathmár városiban tizenegy esztendeig, Esperestségemben hétig, — Püspökségemben ötig; és itt a Gyula Fejérvárban három esztendeig szolgáltattam — e könyvecskébe beirtam: hogy sat. sat. — Iram Gyula Fejérvárban 1621-dik Esztendőben. Kisaszszon havának 23-dik napján. A Felséges Gábrriel Királynak, Isten Kegyelmeiből Magyar országnak Dalmátiának sat. Királyának, Erdélynek Fejedelmének sat. Predikátora Melotai Nyilas István.

1622. máj. 14. Bethlen Gábor fejedelem neje Károlyi Susánna felett halotti tanítást tartott mint gyulafejevári főprédikátor.

1623-ban, 52 éves korában meghalt Gyula-Fejérváron. Lampe: tévesen teszi 1610-re debreczeni tanárságát. Lampe után Tóth Ferencz is téves adatot közöl róla. Bod Péter helyesen állítja, hogy Milotai elébb volt Debreczenben tanár, azután ment Kállóba papnak. Azt mondja Tóth Ferencz, hogy 14 évig volt szatmári pap. Itt maga ellent mond magának, mert elébb 1609-re tette debreczeni tanárságát, és azután több mint egy évvel, a Szatmárra menetelét.

Milotai Nyilas István Erdélyben nem volt püspök, mint Kiss Kálmán állítja Szatmári egyházmegye története 303. és 790. lapon.

Lásd Milotai Nyilas Istvánra vonatkozólag: Weszprémi Biograph. Medicorum IV. 367. lap. — Bod P. Athenas, 174. lap. — Tóth F. Túl a Tiszai püspökök 90. — Lampe-Ember: 356., 633. — Sárospataki Füzetek 1860. év, 207. — Szabó Károly Régi Magy. Könyvtár I. 242. — Görömbei Péter, A Nagykállói egyház tört. 167. — Uj Magyar Múzeum 1860. II. 52. — Csokonai Album 1861. év 209. — Szűcs István Debreczen város tört. II. 591. — Ferenczy és Danielik Magyar írók. — Irodalomtörténeti közlemények 1892. év, 98. lapon.

BARÓCZI JÁNOS.

Eszterházy Pál nádor Litániái.

Az első herceg Eszterházy, kinek Zrinyi iskolájára valló költeményeiről először e füzetben ad örvendetes hirt irodalmunk barátainak dr. Merényi Lajos: eddig csak mint egyházi író volt ismeretes. Számos theologiai műve közül »A boldogságos szűz Mária szombattya« című (első kiad. Nagy-Szombat, 1691.) a legelterjedtebb; most is nyomtatják: 1889-ben jelent meg tizenegyedszer magyarul (Tóth Károly szent ferenczrendi szerzetes kiadásában). Ezen és egyéb munkáit eredetileg latinul vagy magyarul írta, de megvannak német, horvát, tót és orosz fordításban is. Ezuttal csak Litániáiról kívánok szólni.

Donau-Eschingenben, a herceg Fürstenberg-család udvari könyvtárának kézíratai között (No 349) van egy mult századi, 4-r. 55 oldalra menő, vörös bőrbbe kötött, művészi initálékkal, s festett marginalis ékitményekkel ellátott hártya-kézirat, melynek czíme:

LITANIAE DE SANCTIS CONVERSIS Per celsissimum Sacri Romani Imperij Principem, ac Regni Hungariae Palatinum PAVLVM ESTORAS In peccatorum spiritualem Consolationem compositae. ANNO DOMINI M. D. C. C. II. TYRNAUIAE, Typ. Academicis.

E kézirat, azt hittem, nem csak magában véve becses, hanem azért is, hogy egy ismeretlen régi magyar kiadvány emlékét tartja fenn; mert Szabó Károly Esterházy 1702-ki Litániáit nem ismeri. Megerősített e véleményben a Nemz. Muz. könyvtár czédulalajstroma, hol így van felvéve: Pauli Estoras, Litaniae de scitis conversis. Tyrn. 1702. 418. quart. Széch és Lit. 292. 1.

Midőn azonban e példányt ki akartam venni, nem tudták előadni, megjegyezvén, hogy már a legutóbbi revízió alatt sem lelték. Nem is lehették, mert a mint rájöttem, e műnek nincs is 1702-ki kiadása.

Ugyanezen műnek t. i. szintén a Muzéumban van egy kiadása e cím alatt: LITANIAE DE SANCTIS CONVERSIS PER CELSISSIMUM SACRI ROMANI IMPERII PRINCIPEM, AC REGNI HUNGARIAE PALATINUM, PAULUM ESTORAS IN PECCATORUM SPIRI-tualem Confolationem Compolitae Anno Domini M. D. C. C. II. TYRNAVIAE, Typis Academicis, per Joan. And. Hörmann. 1703. 4-r. 50 lap.

Kétségkívül csak az ezen kiadás címében előforduló nagy római betűkkel irt. M. D. C. C. II. évszám vezette félre a Széchenyi könyvtár registratorát, ki ezt vette kiadási évül, s nem a címen utolsónak álló apró 1703-as év számot.

A donau-eschingeni kézirat is bizonyára ugyanezen 1703-as kiadás másolata (esetleg eredetije), mely csupán abban tér el a nyomtatványtól, hogy kézirat lévén, a nyomdász nevét s a nyomtatás évszámát elhagyta.

Megjegyzendő, hogy Eszterháznak Litániák cím alatt *három különböző* munkája jelent meg, 1697, 1700, végre 1703-ban az a melyről szólunk. A két előbbinek ez a címe:

1. LITANIAE. AD BEATAM VIRGINEM MARIAM, PER TOTIUS MUNDI MIRACULOSAS IMAGINES DIVISAE, AC PER REGNA, ET PROVINCIAS, AC LOCA DISTINCTAE AUTHORE PAULO ESTORAS, SACRI ROMANI IMPERII PRINCIPE, ET REGNI HUNGARIAE PALATINO. Anno Domini M. DC. XCVII. VIENNAE AUSTRIAE, Typis LEOPOLDI VOIGT, Univerfitatis Typog. 4-r. 101 lap + Catalogus 1 $\frac{1}{2}$ sztn lev.

2. LITANIAE OMNIUM SANCTORUM, PER TOTUM ORBEM CELEBRIUM AD CHOROS ET ORDINES REDACTAE. AUTHORE PAULO ESTORAS, S. R. I. PRINCIPE & REGNI HUNGARIAE PALATINO, Anno Domini M. DCC. VIENNAE AUSTRIAE, Typis LEOPOLDI VOIGT, Univerfitatis Typographi. 4-r. 3 sztn + 62 lap.

Eszterházy Pál a katholicismushoz ragaszkodásban is Zrinyi tanítványa. Tanusítják e litániák, egész élete, s jelszava, melyet az ez idő szerint a soproni káptalan birtokában lévő, Jézus Krisztus keserves kinszenvedéséről nevezett szent sodalitás emlékkönyvébe így jegyzett be: »Omnia ad majorem beatae Mariae virginis honorem.«

BALLAGI ALADÁR.

Helyreigazítás.

Az »Irod. Közl.« II. 69. lapján Lázár Béla úr egy szójegyzéket válogat össze, azt állítván, hogy az ebben foglalt, közkeletű szavak *mind Barczafalvi csinálmányai.*

Az az apodicticus bizonyosság, kétséget nem ismerő határozottság, melylyel L. B. úr e kijelentését közrebocsátja, megjárta volna 20—25 évvel ezelőtt, de ma már valóságos kocsintás. Ma már sokkal óvatosabbaknak kell lennünk az efféle állításokban; azóta sokat okultunk, sok adatot gyűjtöttünk, s ami a legfőbb, megtanultuk azt a módszert, a melyet nyelvtörténeti kérdések fejtegetésében követnünk kell. Hadd világítsam meg e módszert egy példával.

Gyanúnk támad, hogy a *nyirettyű* szó, noha ő maga is erdélyinek vallja, Barczafalvi csinálmánya. Előveszszük Kriza Vadrózsáit, s megnézzük a végén a szógyűjteményt: nyirettyűt nem találjuk benne. Előveszszük a Tájszótárt: ott sincs. Előveszszük a Nyelvtörténeti Szótárt: ebben sincs meg. Gyanúnk erősödik, de azért nem ütjük még dobra, hiszen tudjuk, hogy mind a Tájszótár, mind a Nyelvtörténeti Szótár nagyon, de nagyon hiányos. Lássuk, mit mond a jó öreg Kresznerics. Ime itt megvan, sőt utalás is van Páriz-Pápaire és Calepinusra is. Vegyük elő Páriz-Pápaikat. Nyirettyű nincs meg sem a magyar betűrendben, sem, plectrum alatt, a latin részben. Hát a másik tanú: Calepinus mit vall? Lám, itt csakugyan megvan! Utóbb megtaláljuk Pápai-Bodban is. Gyanúnk tehát alaptalan volt.

De föltéve, hogy nem találtuk volna meg a keresett szót a kezünk ügyébe eső forrásmunkák egyikében sem. Akkor sem fogjuk azt mondani, hogy Barczafalvi csinálta, hanem csak annyit, hogy *valószínűleg* Barczafalvi csinálta.

Ha L. B. úr módszeresen jár vala el, hamar meggyőződhetett volna, hogy szójegyzéke veszedelmes hypertrophiában szenved, és hogy *alagya, arány, bürrü, dal, gyűjtemény, hajtogat, híméz, képzemény, költemény, körület, közönség, küllő, lakós, lépcső, minta, nyirettyű, rekesz, sikátor, szürkület, teremtmény, titoknok, tömkeleg, vaksi, vetemény, vita* semmi esetre sem Barczafalvi csinálmányai.

NAGYSZIGETHI KÁLMÁN.